

מוקדש לעילוי נשמת הרב הקדוש לוי יצחק בן שרה סאשע זיע"א - הצדיק מברדיטשוב

לקו"ש חלק ט"ו פ' חיי שרה שיחה א

פיענוח מראי מקומות

פ' חיי שרה כה, א ואילך: ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את־אברהם בכל: ויאמר אברהם אל־עבדו זקן ביתו המשל בכל־אשר־לו שים־נא ידך תחת ירכי: ואשביעך בה' אלקי השמים ואלקי הארץ אשר לא־תקה אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו: כי אל־ארצי ואל־מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק.

שם כה, א ואילך: ויסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה: ותלד לו את־זמרן ואת־יקשן ואת־מדן ואת־מדין ואת־ישבק ואת־שוה . . ואלה ימי שני־חיי אברהם אשר־חי מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים: ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע ויאסף אל־עמיו . . ואלה תלדת ישמעאל בן־אברהם אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם.

אין תורה איז דאך ניט שייך צו זאגן, אז די פארבינדונג פין ענינים קומט סתם דורך א צופאל ח"ו; ווארום אפילו אין וועלט־ענינים איז קיין שום זאך ניט בדרך מקרה], מוז מען דאך אננעמען, אז דער שם טראגט אין זיך דעם אינהאלט פון דער גאנצער סדרה" עיי"ש ובההערות. ועוד.

(2) **ראה גם לקו"ש שם ע' 338 ואילך** "על פי זה ווערט א קיא בנוגע לפרשתינו, וואס זי ווערט גערופן מיטן נאמען "חיי שרה", בשעת דער תוכן כל הסדרה איז לכאורה ניט פארבונדן מיט חיי שרה, ואדרבה, ס'איז גאר פארבונדן מיטן היפך פון דעם: אין דער סדרה ווערט דערציילט וועגן דריי ענינים: א) אברהם אבינו האט געקויפט מערת המכפלה וקבורת שרה. ב) נשואי יצחק. ג) ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה. און די אלע דריי זאכן זיינען גאר

(1) **ראה לקו"ש ח"ה ע' 57 ואילך** "עס האט זיך שוין פיל מאל גערעדט, אז טראץ דעם וואס די נעמען פון די סדרות התורה איז ניט בודאות אז זיי זיינען דערמאנט אין ש"ס . . איז אבער דא א גענוגנדע הוכחה, אז דאס זיינען תורהדיקע נעמען, דערפון וואס עס איז זיכער אז העכער טויזנט יאר איז ביים כלל ישראל אנגענומען צו רופן די סדרות מיט אט די נעמען. איז דערפון במילא פארשטאנדיק, אז דער תוכן פנימי פון דער גאנצער סדרה איז אנגעדייטעט אין דעם נאמען וואס תורה האט פאר איר באשטימט; און דאס איז אזוי אפילו אויב מיזאל אננעמען אז די נעמען זיינען מלכתחלה געגעבן געווארן נאר דערפאר וואס זיי שטעלן מיט זיך פאר די אנהויב־ווערטער פון די סדרות ווארום וויבאלד אז בפועל ווערט דאך די גאנצע סדרה באצייכנט (לויט תורה) מיט דעם שם [און

מצויה בעסה וענן קשור על האהל, ומשמתה פסקו, וכשבאת רבקה חזרו.
(15) פרש"י שם. ב"ר פ"ס, טז "ויבאה יצחק האהלה שרה אמו (בראשית כד, סז), כל ימים שהיתה שרה קימת היה ענן קשור על פתח אהלה, כיון שמתה פסק אותו ענן, וכיון שבאת רבקה חזר אותו ענן. כל ימים שהיתה שרה קימת היו דלתות פתוחות לרוחה, וכיון שמתה שרה פסקה אותה הרוחה, וכיון שבאת רבקה חזרה אותה הרוחה. וכל ימים שהיתה שרה קימת היה ברכה משלחת בעסה, וכיון שמתה שרה פסקה אותה הברכה, כיון שבאת רבקה חזרה. כל ימים שהיתה שרה קימת היה נר דולק מלילי שבת ועד לילי שבת, וכיון שמתה פסק אותו הנר, וכיון שבאת רבקה חזר. וכיון שראה אותה שהיא עושה כמעשה אמו, קוצה חלתה בטהרה וקוצה עסתה בטהרה, מיד ויבאה יצחק האהלה. אמר רבי יודן למדתך תורה שאם יהיה לאדם בנים גדולים יהיה משיאן מתחלה ואחר כך הוא נושא לו אשה, ממי אתה למד מאברהם, בתחלה ויבאה יצחק האהלה שרה אמו, ואחר כך (בראשית כה, א): ויסף אברהם ויקח אשה".

(16) להעיר מרבינו בחיי פרשתנו בהקדמה "ומן הידוע כי כל הפרשיות שבתורה כמו שהן מסודרות וסמוכות זו לזו יש טעם גדול לסמיכתן כי לא לחנם נסמכו, אבל מתוך סמיכות פרשיות יתבאר לנו לפעמים חכמה מפוארה בהוראת חדוש העולם או בסוד היצירה כענין פרשה זו. או בחכמת הטבע כסמיכות פרשת נגעים לפרשת אשה כי תזריע, וכן בשאר חכמות. ומה שבאה פרשת נחור והפסיק בינתיים לומר כי בזמן העקדה מיד אחר אותן התולדות נולדה רבקה בת זוגו של יצחק, וכשנולדה רבקה כבר מתה שרה, ולכך סמך מיד ותמת שרה. ומעתה נתבאר לנו סמיכות רבקה במשפט בין לפרשת העקדה שלפניה ובין לפרשת מיתת שרה שלאחריה. ומה שאמרו במדרש שלכך נסמכה מיתת שרה לפרשת עקדה, עשה המדרש רבקה ושרה כאלו הן אחת, לפי שלא נולדה רבקה עד שמתה שרה, ולפי שהיתה במקומה וגם היא דומה לה במעשיה הטובים, וכמו שדרשו שרה אמו,

עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים".

(10) וע"ד ההלכה: "מים חיים" - שולל נהרות המכזבין (פרה פ"ח מ"ט "המים המכזבים, פסולין. אלו הם המים המכזבים, המכזבים אחד בשבוע. המכזבים בפלמסיות ובשני בצרון, כשרים. רבי יהודה פוסל").

(11) ירמי' יוד, יוד "וה' אלקים אמת הוא" אלקים חיים ומלך עולם מקצפו תרעש הארץ ולא יכלו גוים זעמו".

(12) ואתחנן ד, ד "ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כלכם היום".

(13) ראה זח"א קכב, ב: אתת שרה ונחתת וסלקה ולא אתדבקת בי' כו' זכתה לחיין עלאין לה ולבעלה כו' אתדבקת בחיין ועל דא דילה הווי חיין וז"ל שם: "תא חזי, אתת חוה לעלמא אתדבקת בהאי חויה ואטיל בה זוהמא. וגרמא מותא לעלמא ולבעלה. אתת שרה ונחתת וסלקת ולא אתדבקת ביה כמא דאת אמר, (בראשית י"ג:א') ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו. אתא נח לעלמא מה כתיב (בראשית ט':כ"א) וישת מן היין וישכר ויתגל וגו'. ובגין דאברהם ושרה לא אתדבקו ביה, בגין כך שרה זכתה לחיין עלאין לה ולבעלה ולבנהא בתראה הדא הוא דכתיב (ישעיהו נ"א:א') הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם. ועל דא ויהיו חיי שרה דזכתה בהו בכלהו, ולא כתיב בכלהו נשי ויהיו חיי חוה, וכן בכלא, היא אתדבקת בחיין, ועל דא דילה הווי חיין".

(14) פרשתנו כד, סז "ויבאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח אתרבקה ותהילו לאשה ויאהבה וינחם יצחק אחרי אמו"

וברש"י ד"ה האהלה שרה אמו: ויבאה האהלה ונעשית דגמת שרה אמו, כלומר והרי היא שרה אמו, שכל זמן ששרה קימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת וברכה

והנה היא שרה אמו, והוא המדרש שהזכרתי עיי"ש.

(17) כג, ד "גרזתושב אנכי עמכם תנו לי אחזת־קבר עמכם ואקברה מתי מלפני".

(18) פרש"י עה"פ ד"ה גר ותושב אנכי עמכם: גר מארץ אחרת ונתישבת עמכם. ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר, ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין, שאמר לי הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת.

מב"ר פנ"ח, ו "גר ותושב, גר דיר. תושב מארי ביתא, אם רציתם גר, ואם לאו מארי ביתא, שכך אמר לי הקדוש ברוך הוא (בראשית טו, יח): לזרעך נתתי את הארץ הזאת".

(19) בב"ר לפנינו: אם רציתם גר ואם לאו מארי ביתא. ובכמה כת"י (ראה ב"ר הוצאת תיאדור אלבעק): אם רציתי דייר ואם לאו מארי ביתא. ובפי' המיוחס לרש"י: אם רציתם הריני כגר עמכם ואם לאו הריני מארי בית בעל כרחכם שכך כו'.

(20) בדפוס א' וב': ואם לאו אטלנה מן הדין.

(21) לך יב, ז "וירא ה' אל־אברם ויאמר לזרעך אתן את־הארץ הזאת ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו".

(21*) ראה גם לקו"ש ח"ש תשמ"ז ס"ג ואילך "ויובן זה בהקדם הדו"ד בין אברהם ובני חת שהובא ברז"ל: על הפסוק "גר ותושב אנכי עמכם" אמרו רז"ל: "אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיי תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת". וצריך ביאור: (א) מכיון שביכלתו ליטלנה "מן הדין" — למה השתדל כ"כ לקנות את מערת המכפלה (ובכסף מלא)? (ב) כשאמר אברהם לבני חת "אטלנה מן הדין" התכוון בודאי שיאמינו לדבריו שהקב"ה הבטיח לו הארץ הזאת, וא"כ אין תועלת בסירובם ויתנוה לו מרצונם הטוב — ולמה אמר "אטלנה" שמשמעו בע"כ? (ג) באם היי לוקחה בחוזק יד ובע"כ — יש בזה משום חילול השם אצל

בני חת (שאברהם היי מוכר אצלם כ"נשיא אלקים", ומפורסם כאיש שהנהגתו היא בתכלית החסד, היושר והצדק). (ד) מדיוק לשונו "אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיי תושב" משמע, שהיותו גר או תושב תלוי ברצונם של בני חת. כלומר: אם ירצו בני חת למכור את מערת המכפלה, אזי "הריני גר" שאי אפשר לו ליטלנה מן הדין, ורק כשאין רצונם בכך ("ואם לאו"), אזי — "אהיי תושב ואטלנה מן הדין". ותמוה: איך יתכן לומר שה"דין", אם מותר לאברהם ליטול את מערת המכפלה או לא, יהיי תלוי ברצונם של בני חת? (ה) מדוע הביא אברהם את ההוכחה (שהוא יכול ליטלנה מן הדין) מהבטחת הקב"ה "לזרעך אתן את הארץ הזאת" — שהנתינה היא לזרעו של אברהם — ולא מהבטחת הנתינה לאברהם עצמו — "את כל הארץ גוי לך אתננה"? לפי המדרש, שההוכחה היא מזה שא"ל הקב"ה "לזרעך נתתי את הארץ הזאת", אתי שפיר — כי כתוב זה אינו הבטחה על העתיד, אלא לי עבר, בלשון הירושלמי "לזרעך נתתי — כבר נתתי", וכדאיתא גם במדרש על כתוב זה, ש"מאמרו של הקב"ה מעשה". וא"כ עדיפא אמירה זו של הקב"ה ("לזרעך נתתי") גם לגבי האמירה "לך אתננה" שהיא רק הבטחה על העתיד; אבל לפי פרש"י, שההוכחה היא מ"לזרעך אתן את הארץ הזאת" — קשה, כנ"ל: מדוע לא הביא ההבטחה "לך אתננה"? עיי"ש בארוכה.

(22) כפשוטו - כפי' החזקוני "גר ותושב אנכי עמכם, גר שבאתי מארץ נכריה, ותושב שדעתי להתיישב עמכם. כאן פרש"י ואם לאו אטלנה מן הדין ואם תאמר הרי בפרשת לך לך גבי והכנעני והפרזי אז יושב בארץ פרש"י עדיין לא היה לאברהם חלק בארץ שעדיין לא היה לאברהם זרע וכתוב לזרעך אתן את הארץ הזאת אבל עכשיו בפרשת חיי נולד יצחק והיה לו חלק בארץ"

ומפרשי רש"י (רא"ם) "גר מארץ אחרת ונתישבת עמכם. פ"י מתחלה היה גר ואח"כ שב תושב לא שהיה גר ותושב בזמן אחד דאם גר אינו תושב ואם תושב אינו גר אבל לבי מגמגם בזה דאם כן היה לו לומר

יטלנה לקבור את אמו וזהו שסיים רש"י להביא פסוק זה שאמר בה לזרעך אתן את הארץ ולא הביא פסוקים אחרים שהובטח בס אברהם לך אתננה וגומ' מפני שהבטחתו לא היתה אלא כשיהיה לו זרע דכתיב לך ולזרעך וגומר" ועוד. עיי"ש) שכבר הי' לו חלק בארץ (וראה הערה 24).

וכ"ה בפשטות לפי הדיעה בב"ב (ק, א)
דהוי קנין וז"ל שם: "ורבי אליעזר רבים במאי קנו ליה בהילוכא דתניא הלך בה לארכה ולרחבה קנה מקום הילוכו דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים אין הילוך מועיל כלום עד שיחזיק, אמר רבי אלעזר מאי טעמא דרבי אליעזר דכתיב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ורבנן התם משום חביבותא דאברהם הוא דקאמר ליה הכי כדי שיהא נוח לכבוש לפני בניו" עיי"ש

(וראה לקו"ש ח"ה ע' 328 הערה 97 "ראה ב' הדיעות בב"ב שם (ואפילו לר"א - רק מקום הילוכו קנה). ב"ר פמ"ד, כב (דמאמרו של ה' מעשה ונותן הארץ לזרעו)".

וראה ע"ז נג, ב ובפרש"י שם ד"ה ואשריהן וז"ל בגמ' שם: "ולמה לי למיתלייה במלחמת יהושע מלתא אגב אורחא קמ"ל כי הא דאמר רב יהודה אמר רב ישראל שזקף לבינה להשתחות לה ובא עובד כוכבים והשתחוה לה אסרה, מנלן דאסרה א"ר אלעזר כתחילה של א"י דאמר רחמנא (דברים יב, ג) ואשריהם תשרפון באש מכדי ירושה היא להם מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו"

וז"ל ברש"י שם ד"ה ואשריהם תשרפון: אלמא אילנות נמי אסירי ומכדי הארץ וכל המחובר לה ירושה לישראל היא מאבותיהם שהרי לאברהם נאמר כי לך אתננה וגוים שבאו אחרי כן לא יכלו לאסרן בהשתחואה.

ובארוכה - פרשת דרכים דרוש ט "במדרש גר ותושב אנכי עמכם, אם תרצו הריני גר, ואם לאו הריני תושב ואטלנה מן הדין, שכך

גר הייתי ונתיישבתי עמכם אבל הנכון בעיני הוא שכוונת הרב בזה לומר שבזמן אחד נקרא גר ותושב בחלוף הבחינות גר מצד שהוא מארץ אחרת ותושב מצד שנתיישב עמהם ולא שהוא מקום תולדתו כי מי שהוא כן אורח שמו אבל תושב בכל מקום הוא הגר מארץ אחרת ובא להתיישב במקום אחר כי כן כתוב וגם מבני התושבי הגרים עמכם אבל בב"ר אמרו גר דייר תושב מארי ביתי ואי אפשר שיהיה איש אחד גר ותושב אלא כשיהי' האחד אמתי והאחר מחשביי ולכן אמרו שאמר להם אם תרצו למכור לי אחוזה אחשב לכם כמו גר ואם לא תרצו דעו שאני תושב לפי האמת מאחר שאמר לי השם לזרעך אתן את הארץ ואטלני מן הדין ומה שכתב רש"י ז"ל בפרש"י לך גבי והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברי' עדיין ומשמ' כל זמן שהכנעני בארץ אינו זוכה בה לימול אותה מן הדין. שאני התם שבאות' שעה עדיין לא היה לו זרע והשם אמר לו לזרעך אתן וכל זמן שלא היה לו זרע הכנעני והפריזי היושב בה מתחלה זוכה בה יותר מאברם שרוצה לזכות בה עתה מכח זרעו אבל עכשיו שכבר נולד לו זרע וכבר זכה בה אף על פי שהכנעני והפריזי קיים יכול ליטול אותה מן הדין אך מלשון הב"ר דגבי והכנעני והפריזי לא משמע כן ולמעלה בפסוק והכנעני והפריזי הארכתי בו",

רע"ב "גר ותושב גר מארץ אחרת וכו'. ומדרש אם תרצו הריני גר ואם לא אטלנה מן הדין שאמר לו הקב"ה לזרעך אתן קשה אם אמר הקב"ה לתת הארץ לבניו לא אמר לתתה לו. י"ל שמאחר שנאמר לו לירושה דכתיב וירש זרעך ש"מ שהארץ שלו ובניו נוחלין אותה כעין ירושת אבות זהו שאמר בכאן אטלנה מן הדין וכו" עיי"ש,

לבוש האורה "הקשה הרג"א וז"ל וא"ת והלא פרש"י גבי ויהי ריב שעדיין לא זכה בה אברהם עכ"ל אבל נ"ל שאינה קושיא דהתם עדיין לא נולד יצחק וודאי קודם שנולד יצחק לא זכה בה אברהם דכתיב לזרעך אתן את הארץ הזאת כשיהיה לו זרע ועכשיו שכבר נולד יצחק שפ"י קאמר אברהם אטלנה מן הדין והכוונה יצחק בני

אח"כ לא נפסק החולי ע"י הרפואה" עיי"ש בארוכה.

23) ראה ש"ך עה"ת עה"פ "שאמר לי הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת. וא"ת והלא בפרשת לך לך (לעיל יג ז) כתיב והכנעני והפריזי אז בארץ ושם פירש"י ולא זכה בה אברהם עדיין ש"מ דעדיין לא היה לאברהם חלק בה וי"ל דלעיל לא היה עדיין זרע לאברהם אבל עתה היה לו זרע ולכך נקט הכא שאמר לו הקב"ה לזרעך אתן וגו' ועתה יש לו זרע ולכך לכל הפחות תנו לי אחזת קבר אף שעדיין אינו ראוי זרעי לרשת את הארץ כיון שעדיין מועטים הם".

24) כן משמע מפרש"י שהביא הכתוב "לזרעך אתן את הארץ הזאת" ולא כבמדרש שהביא הכתוב (שם טו, יח "ביום ההוא כרת ה' את־אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את־הארץ הזאת מנהר מצרים עד־הנהר הגדל נהר־פרת") "לזרעך נתתי את הארץ" (ראה ירושלמי חלה פ"ב ה"א "א"ר יוסי תמיהני, איך ר"ע מותיב את ר' ליעזר והוא מקבל מיניה תמן עד שלא נכנסו לה למפריעה ירשו דא"ר הונא בשם רבי שמואל בר נחמן לזרעך אתן אין כתיב כאן אלא לזרעך נתתי כבר נתתי עיי"ש).

וגם עה"פ שם [פרש"י ד"ה לזרעך נתתי: אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה] - **הנה בב"ר (פמ"ד, כב) איתא "מאמרו של הקב"ה מעשה" וז"ל שם:** "לזרעך נתתי וגו', רב הונא ורבי דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן אף מאמרו של הקדוש ברוך הוא מעשה, שנאמר: לזרעך נתתי, אתן את הארץ הזאת אין כתיב כאן, אלא נתתי את הארץ הזאת", **משא"כ בפרש"י שם - "אמירתו של הקב"ה כאילו היא עשויה".**

(ולהעיר מת"י שם: לבנך אתן "ביומא ההוא גזר יי עם אברם קיים דלא למידן ביה בנוי ולמפרוקינן מן מלכותא למימר לבנך אתן ית ארעא הדא מנילוס דמצרים עד נהרא רבא נהרא פרת").

וראה רמב"ן שם "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר הנה הקב"ה הבטיח את

אמר לי הקדוש ברוך הוא לזרעך אתן את הארץ וגו', ע"כ. בהנחל עליון ארץ זבת חלב ודבש צבי היא לכל הארצות, מוחזקת היא בידינו מימי קדם, שמשעה שאמר ה' לאברהם לזרעך נתתי את הארץ זכה בה אברהם. והכי אמרינן בפרק המוכר פירות דף ק תניא הלך בה לארכה ולרחבה קנה מקום הלוכו דברי ר' אליעזר, ואמרינן מ"ט דר' אליעזר דכתיב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה, הרי שהוצרך ה' להקנות הארץ לאברהם בקנינים דנהיגי בין אדם לחבירו, וכיון שקנאה בחזקה זו זכה בה אברהם ונעשית שלו. גם בבראשית רבה סדר לך לך, פרשה ל"ט ס"י כ"ד אמרינן, ויבן שם מזבח לה' א"ר אלעזר שלושה מזבחות בנה וכו' ואחד לקנינה, ופירש מהר"ש יפה ואחד לקנינה פירוש לזכות שיהיה לו קנין בארץ, והוא אותו שבנה באלוני ממרא כשאמר לו קום התהלך בארץ, ואתיא כר' אליעזר דיליף מינה בפי המוכר פירות הלך בה לארכה ולרחבה קנה מקום הלוכו, ואפילו לרבנן איכא לאוקומי דהכא בשביל של כרמים עסקינן, דבכה"ג מודו רבנן דקנה בהלוד כדאיתא התם, ע"כ. הרי בהדיא דקנה אברהם ארץ כנען בקנינים דנהיגי בין אדם לחבירו" עיי"ש בארוכה.

וראה צפע"נ הל' תרומות פ"א ה"א (ג, א ואילך) "ומפני זה כו' כדי שלא יהיה כבוש יחיד כו'. ואף דעדיין לא נתקדשה מ"מ הא מבואר בירוש' חלה פ"ב ה"א דלאחר כבוש זכו למפרע מהך דנתתי וזה ר"ל הך דב"ב דף קי"ט וע"ז דף מ"ו ודף נ"ג א"י מוחזקת היא אף דבעי כבוש כמש"כ התוס' קדושין דף ס"א ע"ב מ"מ משנתכבשו זכו למפרע ולכך הוי כמו שכבשו יהושע וגם הפירות חייבים בחלה ובמעשרות למפרע וע' תוס' ר"ה דף י"ג ע"א ד"ה ולא דנהי דלמפרע זכו בהם מ"מ נ"מ אם משום דצריך שיהא של ישראל או שלא יהא של עכו"ם וע' במה דפליגי רבינו ורש"י ז"ל על הך דבכורות דף ל"ט ע"א גבי הך דבעי פנחס אם למפרע הוי מומא או מכאן ולהבא ונ"מ למעול בפדיון דרש"י ז"ל מפרש דאי אמרינן למפרע הוי מומא אם נהנה תיכף מהפדיון מעל אם

משתה גדול להעמיד דבריהם, מה עשה אברהם אבינו הלך וזימן כל גדולי הדור ושרה אמנו זימנה את נשותיהם וכל אחת ואחת הביאה בנה עמה ומניקתה לא הביאה ונעשה נס בשרה אמנו ונפתחו דדיה כשני מעיינות והניקה את כולן ועדיין היו מרננים ואומרים אם שרה הבת תשעים שנה תלד אברהם בן מאה שנה יוליד מיד נהפך קלסתר פנים של יצחק ונדמה לאברהם פתחו כולם ואמרו (בראשית כה, יט) אברהם הוליד את יצחק".

תנחומא תולדות ג "ואלה תולדת יצחק. למה חזר ואמר, אברהם הוליד את יצחק? אלא שהיו מרננין אחריהם ואומרים: אפשר זקן בן מאה שנה וזקנה בת תשעים שנה מולידין? אין זה בנה, אלא שהביאה אותו מן השוק. וכן אתה מוצא בשעה שגמל אברהם את יצחק, עשה משתה וזמן כל גדולי המלכות, אף שרה קראה כל נשותיהן לסעודה. מה עשו אותן הנשים? עכשו יודע הדבר אם הוא בנה ואם לאו. כל אחת ואחת הביאה בנה עמה ולא הביאה מינקתה. מיד היו הבנים בוכין, וכל אחת אומרת, שכחתי ולא הבאתי מינקתי. באותה שעה היה שופע ויורד חלב מדדיה של שרה ונטלה כל בנייהן והיניקה אותן, שנאמר: היניקה בנים שרה (בראשית כא, ז). וכן כלן אומרות, באמת היניקה בנים שרה. ולכך נאמר: אברהם הוליד את יצחק".

הובא בפרש"י ר"פ תולדות ד"ה אברהם הוליד את יצחק: על ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הזקק לומר אברהם הוליד את יצחק; לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה, שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו; מה עשה הקב"ה? צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם, והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק, וזהו שכתוב כאן יצחק בן אברהם, שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק)].

וראה בארוכה לקמן ע' 204 ואילך. לקו"ש ח"ל ע' 84 ואילך "וי"ל הביאור בכל זה: בבעלות בניי על ארץ ישראל יש שני פרטים: בעלות כללית — זה שכל הארץ

אברהם במתנת הארץ פעמים רבים וכולם לצורך ענין בבואו בארץ מתחלה אמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת (בראשית י"ב: ז') ולא באר מתנתו כי אין במשמע רק במה שהלך בארץ עד מקום שכס עד אילון מורה ואחרי כן כשרבו זכיותיו בארץ הוסיף לו שא נא עיניך וראה צפונה ונגבה וקדמה וימה (בראשית י"ג: י"ד) כי יתן לו כל הארצות ההן בכללן ואין הטעם אשר אתה רואה בעיניך כי ראות האדם איננו למרחק רק שיתן לו לכל מראה עיניו הרוחות או שהראהו כל ארץ ישראל כאשר היה במשה רבינו והוסיף לו בברכה השנית הזאת עוד ולזרעך עד עולם ושירבה זרעו כעפר הארץ ובפעם השלישית באר לו תחומי הארץ והזכיר לו כל העמים עשרה אומות והוסיף לכתוב לו ברית עליהן שלא יגרום החטא וכאשר צוהו על המילה אמר לו לאחזת עולם (בראשית י"ז: ח') לאמר שאם יגלו ממנה עוד ישובו וינחלוה והוסיף והייתי להם לאלקים שהוא בכבודו ינהיג אותם ולא יהיו בממשלת כוכב ומזל או שר משרי מעלה כאשר יתבאר עוד בתורה (ויקרא יח כה) ואמר הכתוב בפעם הראשונה לזרעך אתן בלשון עתיד וכן בשנית כי עד הנה לא נתנה אליו כולה ולפיכך אמר לו אתננה אבל בשלישית בשעת הברית אמר לזרעך נתתי לאמר שיכרות לו ברית על המתנה שכבר נתן לו וכן בעת המילה כשאמר "לאחזת עולם" אמר לו "ונתתי לך" בעתיד ורש"י כתב (רש"י על בראשית ט"ו: י"ח) לזרעך נתתי אמירת הגבוה כמו שהיא עשויה ואין צורך במקום הזה".

[ואין להקשות: סו"ס למה לא הביא רש"י הכתוב "לזרעך נתתי גו"ו? כי י"ל, דע"פ פש"מ לא מסתבר שאברהם אמר לבני חת אמירת הקב"ה "לזרעך נתתי גו"ו" (לפני שהי' לו זרע) דאמירתו של הקב"ה כאילו היא עשוי' - כי זה לא יתקבל אצלם ובמכש"כ וק"ו שאפילו לאחר שנולד יצחק אמרו ליצני הדור שאינו בנו של אברהם (ב"מ פז, א) אמר רבי לוי אותו היום שגמל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה היו כל אומות העולם מרננים ואומרים ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנינו הוא ולא עוד אלא שעושין

שרה לקבורתו של אברהם שלשים ושמונה שנה, והכא את אמר (בראשית כה, י): שמה קבר אברהם ושרה אשתו, אלא בא ללמדך שכל מי שגמל חסד לשרה זכה לגמל חסד לאברהם. אמר רבי שמואל בר נחמן שם ועבר היו מהלכין לפני מטתו וראו גבה מקום מפנה לאבינו אברהם וקברו אותו בדיוטרין שלו במקום המוכן ומזמן לו".

(27) עה"פ ד"ה יצחק וישמעאל: מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליד את יצחק לפניו, והיא שיבה טובה שנאמר באברהם.

(28) לשון רש"י כאן.

(29) כמפורש בגמרא שם. ת"י פרשתנו שם, ח "ואתנגיד ומית אברהם בשיבו טבא סיב ושבע כל טובא ברם ישמעאל עבד תתובא ביומיה ובתר כן אתכנש לעמיה".

ב"ר פנ"ט, ז "וה' ברך את אברהם בכל (בראשית כד, א), רבי יודן ורבי נחמיה, רבי יודן אמר שנתן לו נקבה. אמר לו רבי נחמיה עקר ביתו של מלך אין כתוב בה ברכה, אלא וה' ברך את אברהם בכל, שלא נתן לו בת כל עקר. רבי לוי אמר תלת, בכל, שהשליטו ביצרו. בכל, שעשה ישמעאל תשובה בחייו. בכל, שלא חסר קלרין שלו כלום. רבי לוי בשם רבי חמא אמר בכל, שלא חזר ונסה אותו".

פרש"י לך טו, טו "ואתה תבוא אלאבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה" ד"ה תקבר בשיבה טובה: בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו, ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו; ולפיכך מת ה' שנים קדם זמנו, ובו ביום מרד עשו.

וראה פרש"י וירא כב, א "ויהי אחר הדברים האלה והאלקים נסה אתאברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני" ד"ה אחר הדברים האלה: יש מרבותינו אומרים (סנהדרין פ"ט) אחר דבריו של שטן, שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד; אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו, אלו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה

שייכת לכלל ישראל, ובעלות פרטית — זה שכל אחד מישראל יש לו חלק פרטי בארץ השייך (רק) אליו. ושני אופני בעלות אלו דבנ"י בארץ ישראל באו בפועל על ידי שני קנינים: הבעלות הכללית באה ע"י כיבוש הארץ ע"י יהושע כו', שע"ז נקנית כללות א"י לכלל ישראל, והבעלות הפרטית דכאו"א מישראל בחלקו הפרטי נעשית על ידי ישיבה וחזקה, שכ"א ישב והחזיק בחלק. זאת ועוד: שני אופנים אלה בבעלות אינם תלויים זב"ז; אפשר להיות בעלות כללית בלי בעלות פרטית ובעלות פרטית בלי בעלות כללית עיי"ש בארוכה.

(* במדרש לקח טוב: "לזרעך אתננה את הארץ הזאת". ולכאורה הכוונה להכתוה שהובא ברש"י. ובשכל טוב: לך ולזרעך אתננה - הכתוב דלך יג, טו בשינוי. וראה מפרי המדרש שם.

(25) כה, ט "ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו אלמערת המכפלה אלשדה עפרן בן צחר החתי אשר עלפני ממרא".

(26) ב"ב טז, סע"ב "ושעשה ישמעאל תשובה בימיו מנלן כי הא דרבינא ורב חמא בר בוזי הוו יתבי קמיה דרבא וקא מנמנס רבא אמר ליה רבינא לרב חמא בר בוזי ודאי דאמריתו כל מיתה שיש בה גויעה זו היא מיתתן של צדיקים אמר ליה אין והא דור המבול אמר ליה אנן גויעה ואסיפה קאמרין, והא ישמעאל דכתיב ביה גויעה ואסיפה אדהכי איתער בהו רבא אמר להו דרדקי הכי אמר רבי יוחנן ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו שנאמר ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו, ודילמא דרך חכמתן קא חשיב להו אלא מעתה ויקברו אותו עשו ויעקב בניו מאי טעמא לא חשיב להו דרך חכמתן אלא מדאקדמיה אדבורי אדבריה ומדאדבריה שמע מינה תשובה עבד בימיו" עיי"ש.

וראה ב"ר פס"ב, ג "ויקברו אתו יצחק וישמעאל אל מערת המכפלה (בראשית כה, ט), כאן בן האמה חולק כבוד לבן הגבירה. (בראשית כה, י): השדה אשר קנה אברהם, אמר רבי תנחומא והלוא מקבורתה של

מעכב; וי"א אחר דבריו של ישמעאל, שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מחה, אמר לו יצחק באבר א' אתה מיראני? אלו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני, לא הייתי מעכב.

ג וישכם אברהם בבקר ויחבש את-חמרו ויקח את-שני נעריו אתו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עלה ויקם וילך אליהמקום אשר-אמר-לו האלקים" ד"ה את שני נעריו. ישמעאל ואליעזר, שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא ב' אנשים (בראשית רבה), שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק, יהיה השני עמו.

30) סיום פרש"י כאן.

31) בהבא לקמן - ראה (בלשון הקבלה וחסידות) - אוה"ת ד"ה רבי בנאה פרשתנו קכ, א ואילך. תמב, ב ואילך. תו"ח פרשתנו קכה, ד ואילך. ולהעיר מביאוו"ז לאדהא"מ פרשתנו יג, ב. ד"ה ואתם הדבקים תרפ"ו (סה"מ תיש"א) פ"ב. לקו"ש ח"ה ע' 399 ואילך.

32) סנהדרין פט, ב וויאמר קח נא את בנך אמר רבי שמעון בר אבא אין נא אלא לשון בקשה משל למלך בשר ודם שעמדו עליו מלחמות הרבה והיה לו גבור אחד ונצחן לימים עמדה עליו מלחמה חזקה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי במלחמה זו שלא יאמרו ראשונות אין בהם ממש אף הקב"ה אמר לאברהם ניסיתך בכמה נסיונות ועמדת בכלן עכשיו עמוד לי בנסיון זה שלא יאמרו אין ממש בראשונים, את בנך ב' בנים יש לי את יחידך זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אשר אהבת תרוייהו רחימנא להו את יצחק וכל כך למה כדי שלא תטרף דעתו עליו".

פדר"א פל"א ר' יהודה אומר, באותה הלילה נגלה הב"ה עליו ואמר לו, אברהם קח נא את בנך. ואברהם חס על יצחק, אמ' לפניו, רבון כל העולמים לאי זה בן אתה גוזר אלי לבן הערל או לבן המילה, אמ' לו את יחידך, אמ' לו זה יחיד לאמו וזה יחיד

לאמו, אמ' לו אשר אהבת, אמ' לו שניהם אני אהב, אמ' לו את יצחק".

תנחומא, ב"ר וויאמר קח נא את בנך וגוי (בראשית כב, ב), אמר לו בבקשה ממך קח נא את בנך, אמר ליה תרין בנין אית לי אי זה בן, אמר לו: את יחידך. אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו. אמר לו: אשר אהבת. אמר לו אית תחומין במעיא. אמר לו: את יצחק. ולמה לא גלה לו מיד, כדי לחבבו בעיניו ולתן לו שכר על כל דבור ודבור"

ופרש"י ד"ה את בנך: אמר לו שני בנים יש לי, אמר לו את יחידך; אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו, אמר לו אשר אהבת; אמר לו שניהם אני אוהב, אמר לו את יצחק (סנהדרין פ"ט). ולמה לא גלה לו מתחלה? שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף, וכדי לחבב עליו את המצוה ולתן לו שכר על כל דבור ודבור - עה"פ (וירא כב, ב וויאמר קחנא את-בנך את-יחידך אשר-אהבת את-יצחק ולך-לך אל-ארץ המריה והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך"). ועוד.

33) לך יז, ה וולאיקרא עוד את-שמך אברם והיה שמך אברהם כי אבהמון גוים נתתיך".

34) פרש"י שם ד"ה כי אב המון גוים: לשון נוטריקון של שמו; ורי"ש שהיתה בו בתחלה, שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשו אב לכל העולם, לא זה ממקומה, שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שנתוספה ליהושע, שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע.

מברכות יג, א "אברם הוא אברהם, בתחלה נעשה אב לארם, ולבסוף נעשה אב לכל העולם כולו. שרי היא שרה, בתחלה נעשית שרי לאומתה, ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כולו".

וראה ב"ר פמ"ט, ב "אמר רבי יודן אמר הקדוש ברוך הוא הרי יש שם לוט בן אחיו ואיני מגלה לו. ורבנן אמרי כבר קראתי אותו אביהם, שנאמר (בראשית יז, ה): כי אב המון גוים נתתיך, דנים את הבן חוץ מן

האב. מתן תורה, גליתני לו. גיהנם, גליתני לו. דינה של סדום למחר, ואיני מגלה לו. רבי אחא בשם רבי שמואל בר נחמן בשם רבי נתן אמר אפלו הלכות ערובי חצרות היה אברהם יודע" עיי"ש.

ספני"א "ותלד הבכירה בן וגו' (בראשית יט, לז), רבי יודן משם רבי איבו הבכירה על ידי שבות כבוד אביה ואמרה שמו מואב, מאב, אמר הכתוב (דברים ב, ט): אל תצר את מואב ואל תתגר בס מלחמה, מלחמה אי אתה עושה עמה, אבל אתה מפתק הנהרות שלהן, שורף גדישים שלהן באש. אבל הצעירה על ידי שחסתה על כבוד אביה ואמרה ותקרא שמו בן עמי, בן מי שהיה עמי, אמר הכתוב (דברים ב, יט): אל תצרם ואל תתגר בס, כל עקר. אמר רבי יהודה בן רבי סימון ורבי חנין בשם רבי יוחנן בנותיו של לוט הולכות לעבר עברה ונתפקדו, באיזה זכות, בזכות מואב, מי אב, שנאמר באברהם (בראשית יז, ה): כי אב המון גוים נתתיך".

ומשמע שהוא על כל הגוים כפשוטו. וראה ירושלמי בכורים פ"א ה"ד "דבי בר עשתור דאינון גרים בני גרים אומרים אלקי אבותינו והא תנינן אם היתה אמו מישראל אומר אלקי אבותינו הא גרים בני גרים לא אמר ר' יוסי קיימה בנימין בר עשתור קומי רבי חייא בר בא רבי חזקיה בשם רבי חייא בר בא קיימה בר עשתור קומינן בגוי שבא בעבירה על בת ישראל היא מתניתא רבי זריקן אמר רבי זעירא בעי כלום הוא מתכווין לא לאברהם יצחק ויעקב וכי אברהם יצחק ויעקב אבותיהם היו [כלום] נשבע הקב"ה אלא לזכרים שמא לנקיבות תני בשם רבי יהודה גר עצמו מביא וקורא מה טעם (בראשית יז) כי אב המון גוים נתתיך לשעבר היית אב לאדם ועכשיו מכאן ואילך אתה אב לכל הגוים" עיי"ש בארוכה.

רמב"ם הל' בכורים פ"ד ה"ג "הגר מביא וקורא שנאמר לאברהם (בראשית יז ה) "אב המון גוים נתתיך" הרי הוא אב כל העולם כלו שנכנסין תחת כנפי שכינה. ולאברהם היתה השבועה תחלה שיירשו

בניו את הארץ. וכן כהנים ולוים מביאין וקורין מפני שיש להן ערי מגרש". **ועוד** [אבל גם אם הכוונה לגרים הרי "בכדי שיהי' הנכרי העו"כ מגייר עצמו כו' א"א שיהי' זה בעצמו כ"א ע"י ההשפעה שנמשך לו מלמעלה ומאברהם היא באה שהוא האב להם ומשפיע זאת להם" (אוה"ת שם)].

35) להעיר שעשו בנו של יצחק הי' "ישראל מומר" (קדושין יח, רע"א "רב חייא בר אבין א"ר יוחנן עובד כוכבים יורש את אביו דבר תורה דכתיב (דברים ב, ה) כי ירושה לעשו נתתי את הר שער ודלמא ישראל מומר שאני אלא מהכא (דברים ב, ט) כי לבני לוט נתתי את ער ירושה". **משא"כ ישמעאל - ראה בארוכה לקמן ע' 191 ואילך.**

36) ראה סוטה יוד, סע"א ואילך "ויטע אשל בבאר שבע אמר ריש לקיש מלמד שעשה פרדס ונטע בו כל מיני מגדים, רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמר פרדס וחד אמר פונדק בשלמא למ"ד פרדס היינו דכתיב ויטע אלא למ"ד פונדק מאי ויטע כדכתיב (דניאל יא, מה) ויטע אהלי אפדנו וגו', ויקרא שם בשם ה' אל עולם אמר ריש לקיש אל תיקרי ויקרא אלא ויקריא מלמד שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב כיצד לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו אמר להם וכי משלי אכלתם משל אלקיעולם אכלתם הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם".

ב"ר ספני"ד "ויטע אשל בבאר שבע וגו' (בראשית כא, לג), רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אמר אשל פרדס, שאל מה תשאל, תאנים וענבים ורמונים. רבי נחמיה אמר אשל פנדק, שאל מה תשאל, עגולא, קפר, חמר, בעין. רבי עזריה בשם רבי יהודה בר סימון אשל סנהדרין, היך מה דאת אמר (שמואל א כב, ו): ושאל יושב בגבעה תחת האשל ברמה, על דעתיה דרבי נחמיה דאמר אשל פנדק, אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים, ומשהיו אוכלין ושותין אמר לון בריכו, והן אמרין מה נימור, ואמר להון, ברוך אל עולם שאכלנו

משלו, הדא הוא דכתיב (בראשית כא, לג): ויקרא שם בשם ה' אל עולם. (בראשית כא, לד): ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים, רבים מאותן שעשה בחברון, בחברון עשה עשרים וחמש שנה וכאן עשה עשרים ושש שנים".

ספ"ט "ויקרא בשם ה', מלמד שהקריא שמו של הקדוש ברוך הוא בפי כל בריה. דבר אחר, ויקרא, התחיל מגיר גרים ולהכניסם תחת כנפי השכינה. (בראשית יב, ט): ויסע אברם הלך ונסוע הנגבה, מחקה והולך ומכון כנגד בית המקדש".

פמ"ג, ז "ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ (בראשית יד, יט), ממי קנאו, רבי אבא בשם רב כהנא ורבי יצחק, רבי אבא אמר כאינש דאמר פלן עינוהי יאי, שעריה יאי. אמר רבי יצחק היה מקבל את העוברים ואת השבים, ומשהיו אוכלים ושותין היה אומר להם ברכו, והן אומרים לו מה נאמר, והוא אומר להם אמרו ברוך אל עולם שאכלנו משלו, אמר לו הקדוש ברוך הוא אני לא היה שמי נכר לבריותי והכרת אותי בבריותי, מעלה אני עליך כאלו אתה שתף עמי בבריתו של עולם, הדא הוא דכתיב: קונה שמים וארץ".

פמ"ט, ד "כי ידעתיו למען אשר יצוה (בראשית יח, יט), רבי יודן בשם רבי אלכסנדר זו הובריא. ורבנן אמרי זו בקור חולים. רבי עזריה בשם רבי יהודה מתחלה צדק לבסוף משפט. הא כיצד אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים, משהיו אוכלים ושותים אמר להם ברכו. אמרו לו מה נאמר, אמר להם אמרו ברוך אל עולם שאכלנו משלו, אם מקבל עליו וברוך, הוה אכיל ושתתי ואזיל, ואי לא הוה מקבל עליה וברוך, הוה אמר ליה הב מה דעלך. ואמר מה אית לך עלי, הוה אמר ליה, חד קסיט דחמר בעשרה פולרין, וחד ליטרא דקופר בעשרה פולרין, וחד עגול דרפתא בעשרה פולרין. מאן יהיב לך חמרא במדברא, מאי יהיב לך קופר במדברא, מאן יהיב לך עגולא במדברא. מן דהוה חמי ההיא עקתא דהוה עקי ליה, הוה אמר ברוך אל עולם שאכלנו משלו, הדא הוא דכתיב לכתחלה צדקה

ולבסוף משפט. (בראשית יח, יט): למען הביא ה' על אברהם וגו', תני רבי שמעון בן יוחאי אומר, כל מי שיש לו בן יגע בתורה כאלו לא מת, שנאמר: למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר אליו לא נאמר, אלא את אשר דבר ה' עליו". **וראה לעיל ע' 122 ואילך.**

37) ראה ב"מ פו, ב "וכן תנא דבי רבי ישמעאל בשכר שלשה זכו לשלשה בשכר חמאה וחלב זכו למן בשכר והוא עומד עליהם זכו לעמוד הענן בשכר יוקח נא מעט מים זכו לבארה של מרים, יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם, אמר רבי ינאי ברבי ישמעאל אמרו לו וכי בערביים חשדתנו שהם משתחווים לאבק רגליהם, כבר יצא ממנו ישמעאל" עיי"ש.

הובא בפרש"י וירא יח, ד "יקחנא מעט" מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ" ד"ה ורחצו רגליכם: כסבור שהם ערביים שמשתחווים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע"ז לביתו; אבל לוט שלא הקפיד, הקדים לינה לרחיצה, שנאמר ולינו ורחצו רגליכם.

38) ב"ב נח, רע"א "רבי בנאה הוה קא מציין מערתא כי מטא למערתא דאברהם אשכחיה לאליעזר עבד אברהם דקאי קמי בבא אמר ליה מאי קא עביד אברהם אמר ליה גאני בכנפה דשרה וקא מעיינא ליה ברישיה, אמר ליה זיל אימא ליה בנאה קאי אבבא אמר ליה ליעול מידע ידיע דיצר בהאי עלמא ליכא עייל עיין ונפק. . אמר רבי בנאה נסתכלתי בשני עקיביו ודומים לשני גלגלי חמה הכל בפני שרה כקוף בפני אדם שרה בפני חוה כקוף בפני אדם חוה בפני אדם כקוף בפני אדם בפני אדם כקוף בפני אדם" עיי"ש.

39) ראה במקומות שצויינו בהערה 31.

40) וירא כא, יא "וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו".

(41) פרש"י וירא שם ד"ה על אודות בנו:
שמע שיצא לתרבות רעה (בראשית רבה),
ופשוטו על שאמרה לו לשלחו.

(42) לך יז, יח ויאמר אברהם אלהאלקים
לו ישמעאל יחיה לפניך".

**(43) ראה זח"א רה, ב: אברהם לא ידענו כו'
לא אשתדל עלן כמה דאשתדל על ישמעאל
דאמר לו ישמעאל כו' וז"ל שם: "תא חזי,
כי אתה אבינו, בגין דהאי עלמא, בהאי
דרגא אשתכלל ואתברי. ובר נש ביה אתברי,
ונפק לעלמא. כי אברהם לא ידענו, דהא אף
על גב דביה קיומא דעלמא. לא אשתדל עלן,
כמה דאשתדל על ישמעאל. דאמר,
(בראשית י"ז: י"ח) לו ישמעאל יחיה לפניך.
וישראל לא יכירנו, בגין דכל ברכאן
דאצטריך לברכא לבנוי, שבק להאי דרגא
לברכא כלהוי עיי"ש.**

ח"ב לב, א ויאברהם אמר, (בראשית י"ז)
לו ישמעאל יחיה לפניך, ואף על גב דקודשא
ברוך הוא הוה מבשר ליה על יצחק, אתנדבק
אברהם בישמעאל, עד דקודשא בריך הוא
אתיב ליה, (בראשית י"ז) ולישמעאל
שמעתיד וגו'. לבתר אתגזר, ועאל בקיימא
קדישא, עד לא יפוק יצחק לעלמא עיי"ש.

**וראה אוה"ח לך יז, יט: לצד שתלד שרה
כו'. עוד אפשר לומר כו' וז"ל שם: "ויאמר
אלקים אבל שרה וגו'. צריך לדעת טעם
אומרו אבל כי אין לה משמעות: ונראה
שנתכוין לומר אליו אין הכי נמי אם הנתינה
היא בשבילך לבד יש לך פה לומר שאתה
מסתפק בישמעאל, אבל שרה אשתך יולדת
פיי לצד שתלד שרה אינך רשאי לוותר בשל
הזולת ודקדק לומר לך פיי שיהיה לה בן
ממך כתפלתה שכל בנים שיהיו לה יהיו
ממך. עוד אפשר לומר כי ה' הקפיד על
שאמר לו ישמעאל שבחר בישמעאל. ואפשר
כי זה היה סיבה שניתן לו יצחק מסטרא
דנוקבא, והוא אומרו שרה יולדת, ונצטער
הרבה מצד זה כשעקד אותו על גבי המזבח
כי על ידי העקידה ניתנה לו הנפש היולדת
ונולדה לו אז רבקה בת זוגו".**

**(44) ראה אוה"ת שם שזהו לפי ששרשה
למעלה מבחי' אברהם.**

(45) עירובין נג, א "בשלמא למאן דאמר זה
על גב זה היינו מכפלה, אלא למאן דאמר
שני בתים זה לפניו מזה, מאי מכפלה,
שכפולה בזוגות, ממרא קרית ארבע, אמר
רבי יצחק, קרית הארבע זוגות אדם וחיה,
אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה"
עיי"ש.

סוטה יג, א "כיון שהגיעו למערת המכפלה
אתא עשו קא מעכב אמר להן (בראשית לה,
כז) ממרא קרית הארבע היא חברון ואמר
רבי יצחק קרית ארבע ארבע זוגות היו אדם
וחיה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב
ולאה איהו קברה ללאה בדידיה והאי
דפייש דידי הוא עיי"ש.

פרד"א ספ"כ "אמר אדם מה הלוחות שהן
עתידין להכתב באצבעו של הקדוש ברוך
הוא ועתידין מימי הירדן לברוח מפניהם
וגופי שנבל בשתי ידיו ורוח נשמת פיו נפח
באפי ואחר מותי יקחו אותי ואת עצמותי
ויעשו להם עבודה זרה אלא אעמיק אני
ארוני למטה מן המערה ולפנים מן המערה
לפיכך נקראת מערת המכפלה שהיא כפולה
ושם הוא נתון אדם וחיה, אברהם ושרה,
יצחק ורבקה, יעקב ולאה, ולפיכך נקראת
קרית ארבע שנקברו בה ארבע זוגות
ועליהם הכתוב אומר יבא שלום ינוחו על
משכבותם הולך נכחו".

הובא בפרש"י פרשתנו כג, ב "ותמת שרה
בקרית ארבע הוא חברון בארץ כנען ויבא
אברהם לספד לשרה ולבכתה" ד"ה בקרית
ארבע: על שם ארבע ענקים שהיו שם,
אחימן ששי ותלמי ואביהם. ד"א על שם
ארבע זוגות שנקברו שם איש ואשתו, אדם
וחיה, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב
ולאה.

**(46) ראה בל"ת להאריז"ל תהלים לב (ובס'
הליקוטים שם): כשברא הקב"ה את
אדה"ר כל הנשמות שנכללו בו לא היו אלא
נשמות ישראל ואם לא הי' חוטא לא היו
האומות יוצאין לעולם.**

את בתי. אמר לו אתה ארור ובני ברוך ואין ארור מתדבק בברוך".

(50 פרשתנו כה, ה-ו) "ויתן אברהם את־כל אשר־לו ליצחק: ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל־ארץ קדם".

וראה כלי יקר שם: כי כך רצתה שרה כול וז"ל שם: "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. העביר נחלה מכל בניו כי כך רצתה שרה באמרה כי לא יירש בן האמה וגו', והסכים הקב"ה על ידה ואמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי ביצחק יקרא לך זרע ומה שנקט כל אשר לו היינו כל מה שהשתדל אברהם מכח טרחו ועמלו ובא לו בזיעת אפו וביגיעת כפו, זה הדבר המיוחד לו לעצמו, כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממנו, את הכל נתן ליצחק, אבל לבני הפלגשים דהיינו בני הגר כי פלגשם חסר כתיב, ע"כ נתן להם אותן מתנות שקבל מן המצריים ע"י שרה באמרו אחותי היא, ואז נתנו לו מתנות ואותן מתנות נתן לבני הגר המצרית כי דין הוא שממקום שבאו שם הם שבים ללכת וחזרו למטעתן" עיי"ש בארוכה.

(51 וראה סנהדרין צא, א) "אמר להם מהיכן אתם מביאין ראייה אמרו לו מן התורה אמר להן אף אני לא אביא ראייה אלא מן התורה שנאמר (בראשית כה, ה) ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות אב שנתן אגטין לבניו בחייו ושיגר זה מעל זה כלום יש לזה על זה כלום מאי מתנות אמר ר' ירמיה בר אבא מלמד שמסר להם שם טומאה" עיי"ש בארוכה.

אוה"ח עה"פ "ולבני הפילגשים וגו'. ולישמעאל לא אמר הכתוב שנתן לו מתנות ושלחו כי לפי מה שכתבנו (לעיל ט"ז ה') כי ישמעאל משפט קנייה יש בו ליצחק משולח ועומד הוא. ויש יום לאל איום משפט יעשה ויכיר נקנה לקוניו".

(52 דע"פ פשוטו א"מ דלכאורה מיותר. זה שנאמר "ואלה תולדות ישמעאל" מובן

(47 יומא כה, ב) "אליעזר עבד אברהם, זקן ויושב בישיבה היה, שנאמר ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו, אמר רבי אלעזר, שמושל בתורת רבו. הוא דמשק אליעזר, אמר רבי אלעזר שדולה ומשקה מתורתו של רבו לאחרים".

פרש"י לך טו, ב "ויאמר אברם אדני ה' מה' תתן־לי ואנכי הולך עירי ובן־משק ביתי הוא דמשק אליעזר" ד"ה דמשק: לפי התרגום מדמשק היה, ולפי מ"א שרדף המלכים עד דמשק. ובתלמוד דרשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים.

(48 ב"ר פ"ס, ח) "ויתן תבן ומספוא לגמלים, אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בנים, פרשתו של אליעזר שנים ושלושה דפים הוא אומרה ושונה, ושרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מרבויה המקרא" עיי"ש.

פרש"י פרשתנו כד, מב "ואבא היום אל־העין ואמר ה' אלקי אדני אברהם אס־ישך" נא מצליח דרכי אשר אנכי הלך עליה" ד"ה ואבא היום: היום יצאתי והיום באתי, מכאן שקפצה לו הארץ. אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים, שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה.

(49 פרש"י פרשתנו כד, לט) "ואמר אל־אדני אלי לא־תלך האשה אחריי" ד"ה אלי לא תלך האשה: אלי כתיב, בת היתה לו לאליעזר, והיה מחזר למצא עלה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו, אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך.

מב"ר פנ"ט, ט "ויאמר אליו העבד (בראשית כד, ה), הדא הוא דכתיב (הושע יב, ח): כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב. כנען זה אליעזר. בידו מאזני מרמה, שהיה יושב ומשקיל את בתו, ראויה היא או אינה ראויה. לעשק אהב, לעשק אהובו של עולם, זה יצחק, אמר: אולי לא תאבה, ואתן לו

בפשטות שבא לספר שנתקיימה הבטחת הקב"ה לאברהם (לך יז, כ "ולישמעאל שמעתיד הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדולי") "ולישמעאל שמעתיד גוי"

(וראה רמב"ן שם, יח "לו ישמעאל יחיה לפניך פירוש המלה הזאת בכל מקום כטעם "אם" והורכה במלת "לולי" (בראשית ל"א:מ"ב) וטעמה "אם לא" ונכתבה לפעמים באל"ף (בראשית מ"ג:י) וכן ירכיבוה עוד ויאמרו "אלו" ואלו לעבדים ולשפחות (אסתר ז ד) ואלו חיה אלף שנים פעמים (קהלת ו ו) וענין המלה "אם לו" וטעמה כמו "אם אם" ובא הכפל לחזוק כמו הרק אך במשה (במדבר יב ב) המבלי אין קברים (שמות יד יא) ודומיהם ואמר אברהם אם ישמעאל יחיה לפניך ארצה בברכה הזאת אשר ברכתני בזרע שרה כי הבטיחו מתחלה אשר יצא ממעיד הוא יירשך (בראשית ט"ו:ד') והנה היורש אותו יחיד והיה חושב שהוא ישמעאל ועתה כאשר נאמר לו כי משרה יוליד והבין כי הוא היורש פחד פן ימות ישמעאל ולכן אמר זה יחיה לפניך פירש רש"י (רש"י על בראשית י"ז:י"ח) יחיה ביראתך כמו התהלך לפני (בראשית י"ז:א') פלח קדמי ואיננו נכון בעבור שאמר ולישמעאל שמעתיד אבל פירושו יחיה ויתקיים זרעו כל ימי עולם"),

אבל ההוספה "אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם" מיותרת, ובפרט שכ"ז כבר ידוע.

53) להעיר מרשב"ם עה"פ (כה, יב) ד"ה אשר ילדה הגר המצרית: כלומר: אין זה בנו הנקרא על שם זרעו אלא בן שפחה, אבל ביצחק כתוב לפנינו: אלה תולדות יצחק בן אברהם. כיצד היה בנו? אברהם הוליד את יצחק כלומר: זה הוא עיקר תולדתו של אברהם כמו: פרץ הוליד את חצרון וגו'.

רמב"ן "אברהם הוליד את יצחק לשון רש"י (רש"י על בראשית כ"ה:י"ט) על ידי שכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם

הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה לכך צר הקב"ה קלסתר פניו דומה לאברהם שיאמרו הכל אברהם הוליד את יצחק ורבי אברהם אמר (אבן עזרא על בראשית כ"ה:י"ט) עוד שטעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף כמו שאמר וישלח מעל יצחק בנו והנכון בעיני כי חזר עתה והחל באב היחס כמנהג הכתוב לחזור באנשי המעלה אל ראש היחס וכן בדברי הימים (א א יז יח) כתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם וארפכשד ילד את שלח וכאשר השלים חזר ואמר (שם כד) שם ארפכשד שלח עד אברם הוא אברהם וכן ביחוס בנימין חזר למפרע והחל ונר הוליד את קיש וקיש הוליד את שאול (שם ח לג ט לט) אף כאן אברהם הוליד את יצחק ויצחק הוליד את יעקב כאשר יזכיר וחזר לספר זה בעבור שאמר (בראשית רבה ס"ב:א') ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם שאם אמר גם כן ואלה תולדות יצחק בן אברהם בלבד הנה השווה שניהם ביחוס ובמעלה ואף כי הקדים הבכור ועוד שהיה ראוי שיתחיל באברהם ויאמר "אלה תולדות אברהם" אבל לא רצה לעשות כן שלא ימנה ישמעאל ובני קטורה ולכך חזר והשלים אברהם הוליד את יצחק לומר כי הוא לבדו תולדותיו וכאלו לא הוליד אחר יחשב כמו שנאמר לו (בראשית כ"א:י"ב) כי ביצחק יקרא לך זרע ולכך אמר למעלה (כה יב) גם כן אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם לכבוד יצחק לומר שאין אלו תולדות היחס לאברהם רק הם בני האמה וכמו שאמר (בראשית כ"א:י"ג) וגם את בן האמה לגוי אשימנו וכן עשה הכתוב אף בדברי הימים (א א כח) כי אמר מתחילה בני אברהם יצחק וישמעאל ואלה תולדותם בכור ישמעאל נביות והזכיר ובני קטורה פילגש אברהם ילדה את זמרן והיה ראוי שיאמר "בני יצחק" וחזר והחל ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל"

ורשב"ם ר"פ תולדות "אברהם הוליד את יצחק לפי פשוטו של מקרא, לפי שאמר למעלה בישמעאל בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית, אבל כאן יצחק עיקר בן היה לאברהם שהוא הוליד את יצחק מאשתו

גמורה, כדכתיב: כי ביצחק יקרא לך זרע. וכן בדברי הימים לאחר שכתב כי בני אברהם היו יצחק וישמעאל ובני קטורה חוזר וכותב סתם: ויולד אברהם את יצחק".

54) פרש"י וירא כא, יוד ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת־בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם־בני עם־יצחק" ד"ה עם בני עם יצחק: מכיון שהוא בני אפלו אם אינו הגון כיצחק, או הגון כיצחק אפלו אינו בני, אין זה כדאי לירש עמו, ק"ו עם בני עם יצחק, ששתייהן בו.

ראה ב"ר פנ"ג, יא "כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני, אתה למד, כי לא יירש עם בני אפלו שאינו יצחק, ועם יצחק אף על פי שאינו בני, קל וחמר עם בני עם יצחק".

תוספתא סוטה פ"ו ה"ג "אפשר [למי] שנאי עליו (בראשית י"ח: י"ט) כי ידעתיו למען אשר יצוה וגוי יהא בביתו עבודת כוכבים [וגילון] עריות ושפיכות דמים אלא אין צחוק האמור כאן אלא לענין ירושה שכשנולד אבינו יצחק לאברהם אבינו היו הכל שמחין ואומרין נולד בן לאברהם [נולד בן לאברהם] נוחל את העולם ונוטל שני חלקים והיה ישמעאל מצחק [בדעתו] ואומר אל תהי שוטים [אל תהי שוטים] אני בכור ואני נוטל שני חלקים שמתשובת הדבר אתה למד [שנאמר] (בראשית כ"א: י"ו) כי לא יירש בן האמה וגוי ורואה אני את דברי מדברי ר"ע" עיי"ש.

55) וי"ל שזה גרם והביא שאר הענינים שיצא לתרבות רעה וכו'. ראה פרש"י שם, ט "ותרא שרה את־בן־הגר המצרית אשר־ ילדה לאברהם מצחק" ד"ה מצחק: לשון ע"ז, כמו שנאמר ויקמו לצחק (שמות ל"ב), ד"א לשון גלוי עריות, כמה דתימא לצחק בי (בראשית ל"ט), ד"א לשון רציחה, כמו יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגוי (שמואל ב' ב'), שהיה מריב עם יצחק על הירשה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים, ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים, כמה דתימא כמתלהלה הירה זקים וגוי ואמר הלא משחק אני.

יא "וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו" ד"ה על אודות בנו: ששמע שיצא לתרבות רעה (בראשית רבה), ופשוטו על שאמרה לו לשלחו.

56) ראה ב"ר פס"ב, ג: כאן בן האמה חלק כבוד לבן הגבירה.

57) דאף שבפועל נעשו ע"י אברהם, הרי הי' זה מצד השפעת שרה עליו, וכמו השילוח דישמעאל שהי' בציווי שרה אלא שבפועל הי' ע"י אברהם.

58) פרש"י ר"פ בראשית ד"ה בראשית ברא: "אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו (משלי ח'), ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו" עיי"ש.

וראה ויק"ר פל"ו, ד "אמר רבי ברכיה שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות ישראל, דכתיב (בראשית א, א): בראשית ברא אלקים, ואין ראשית אלא ישראל, שנאמר (ירמיה ב, ג): קדש ישראל להי' ראשית תבואתה. אמר רבי אחא שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות משה, שנאמר (דברים לג, כא): וירא ראשית לו" עיי"ש בארוכה.

59) בהבא לקמן - ראה לקו"ש ח"ה ע' 159 ואילך (ועוד). וש"ג.

60) בידי אדם או בידי שמים. ראה סנהדרין נח, ב "ואר"ל עובד כוכבים ששבת חייב מיתה שנאי (בראשית ח, כב) ויום ולילה לא ישבותו ואמר מר אזהרה שלהן זו היא מיתתן אמר רבינא אפי' שני בשבת, וליחשבה גבי ז' מצות כי קא חשיב שב ואל תעשה קום עשה לא קא חשיב והא דינין קום עשה הוא וקא חשיב קום עשה ושב אל תעשה נינהו, ואמר ר' יוחנן עובד כוכבים שעוסק בתורה חייב מיתה שנאמר (דברים לג, ד) תורה צוה לנו משה מורשה לנו מורשה ולא להם" עיי"ש בארוכה.

רמב"ם הל' מלכים ספ"ט "וכיצד מצוין הן על הדינין. חיבין להושיב דינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצות אלו.

ולזההיר את העם. ובן נח שעבר על אחת משבע מצות אלו יהרג בסיף. ומפני זה נתחילו כל בעלי שכם הריגה. שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו. ובן נח נהרג בעד אחד ובדין אחד בלא התראה ועל פי קרובין. אבל לא בעדות אשה. ולא תדון אשה להם".

רמב"ן עה"ת וישלח לד, יג "והרב השיב בספר שופטים (רמב"ם הלכות מלכים פי"ד ה"ט) ואמר שבני נח מצווים על הדינים והוא להושיב דיינין בכל פלך ופלך לדון בשש מצות שלהן ובן נח שעבר על אחת מהן הוא נהרג בסיף ראה אחד שעבר על אחת מהן ולא דנוהו להרגו הרי זה הרואה יהרג בסיף ומפני זה נתחילו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו ואין דברים הללו נכונים בעיני שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם ואם פחד מהם למה כעס על בניו וארר אפס אחר כמה זמנים וענש אותם וחלקם והפיצם והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו באלקים והצילם ועל דעתי הדינין שמנו לבני נח בשבע מצות שלהם אינם להושיב דיינין בכל פלך ופלך בלבד אבל צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושה ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן כענין הדינין שנצטוו ישראל ונהרג עליהן אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של חבירו או שהדליק גדישו וחבל בו וכיוצא בהן ומכלל המצוה הזאת שיושיבו דיינין גם בכל עיר ועיר כישראל ואם לא עשו כן אינן נהרגין שזו מצות עשה בהם ולא אמרו (סנהדרין נז) אלא אזהרה שלהן זו היא מיתתן ולא תיקרא אזהרה אלא המניעה בלאו וכן דרך הגמרא בסנהדרין (נט) ובירושלמי אמרו בדינין של נח הטה דינו נהרג לקח שחד נהרג בדיני ישראל כל דין שאתה יודע שאתה שלם ממנו אי אתה רשאי לברוח ממנו וכל שאתה יודע שאי אתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו אבל בדיניהם אף על פי שאתה יודע שאתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו נראה מכאן שרשאי הגוי לאמר לבעלי הדין איני נזקק לכם כי תוספת היא בישראל לא תגורו מפני איש

(דברים א יז) אל תכניס דבריך מפני איש (סנהדרין ו) וכל שכן שלא יהרג כשלא יעשה עצמו קצין שוטר ומושל לשפוט את אדונו ומה יבקש בהן הרב חיוב וכי אנשי שכם וכל שבעה עממין לא עובדי עבודה זרה ומגלה עריות ועושים כל תועבות השם היו והכתוב צווח עליהן בכמה מקומות (דברים יב ב) על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן וגו' לא תלמד לעשות וכו' (שם יח ט) ובגלוי עריות כי את כל התועבות האל עשו וכו' (ויקרא יח כז) אלא שאין הדבר מסור ליעקב ובניו לעשות בהם הדין אבל ענין שכם כי בני יעקב בעבור שהיו אנשי שכם רשעים ודמם חשוב להם כמים רצו להנקם מהם בחרב נוקמת והרגו המלך וכל אנשי עירו כי עבדיו הם וסרים אל משמעתו ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה כי היה להחניף לאדוניהם ויעקב אמר להם בכאן כי הביאוהו בסכנה שנאמר עכרתם אותי להבאישני ושם ארר אפס כי עשו חמס לאנשי העיר שאמרו להם במעמדו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד והם היו בוחרים בהם ובעטו בדבורם ואולי ישובו אל ה' והרגו אותם חנם כי לא הרעו להם כלל וזהו שאמר כלי חמס מכרותיהם (בראשית מ"ט:ט:ה') ואם נאמין בספר "מלחמות בני יעקב" (הוא ספר הישר) בא להם פחד אביהם כי נאספו שכני שכם ועשו עמהם שלש מלחמות גדולות ולולי אביהם שחגר גם הוא כלי מלחמתו ונלחם בם היו בסכנה כאשר יספר בספר ההוא ורבותינו (ב"ר פ י) הזכירו מזה בפסוק אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי (בראשית מ"ח:כ"ב) אמרו נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם חגר יעקב כלי מלחמה כנגדן כמו שכתב רש"י שם אבל הכתוב יקצר בזה כי היה נס נסתר כי אנשים גבורים היו וכאלו זרועם הושיעה למו כאשר קצר הכתוב בענין אברהם באור כשדים ולא הזכיר מלחמת עשו עם החורי כלל אבל הזכיר בכאן כי היה חתת אלקים על הערים אשר סביבותיהם ולא נאספו כולם לרדוף אחרי בני יעקב כי היו נופלים עליהם כחול אשר על שפת הים לרוב וזה טעם "חתת אלקים" כי נפלה עליהם אימתה ופחד מן הגבורה אשר ראו במלחמה ולכך אמר (בראשית ל"ה:ו') ויבא יעקב לזוה הוא וכל

העם אשר עמו להודיע שלא נפקד מהם ולא מעבדיהם איש במלחמה".

וראה לקו"ש ח"ה ע' 158 הערה 61 וואף שלדעת הרמב"ן שם אין ב"נ נהרג על ביטול מ"ע - היינו מיתה בדיני אדם, משא"כ בדיני שמים. וכמו עכו"ם ששבת חייב מיתה (סנה' נח, סע"ב) - אף שאין בזה עשי"י".

61) פרש"י ר"פ בראשית ד"ה בראשית: אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם, שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית? משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (תהילים קי"א), שאם יאמרו אמות העולם לישראל לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

61*) ראה זח"א פג, א: אי לא אתייהבת ארעא קדישא לכנען בקדמיתא וישלוט בה לא הות ארעה חולקי' ועדבי' דקב"ה וז"ל שם: "תא חזי, רזא דמלה, אי אברס לא ייחות למצרים ולא יצטרף תמן בקדמיתא. לא יהא חולק עדביה בקודשא בריך הוא. כגוונא דא לבנוי כד בעא קודשא בריך הוא למעבד ליה (ד"א לון) עמא חדא עמא שלים ולקרבא לון לגביה, אי לא נחתו בקדמיתא למצרים ולא יצטרפון תמן, לא הוו עמא יחידא דיליה. (סא א) כגוונא דא אי לא אתייהבת ארעא קדישא לכנען בקדמיתא וישלוט בה לא הות ארעא חולקיה ועדביה דקודשא בריך הוא. וכלא רזא חדא". **וראה בארוכה לקו"ש ח"ה ע' 11 ואילך.**

וע"פ דרך הפשט הטעם שהקב"ה נתנה מתחלה להם - ראה שיחת מוצש"ק פ' בראשית תשל"ט, שלא תהא הארץ שממה ורבו עליך כו' (ע"ד משפטים כג, כט) עד שיהי עם ישראל, עיי"ש בארוכה [אינו נעתק מפני האריכות].

62) עפ"ז יש להוסיף ביאור במש"כ בצפע"נ (הל' תרומות שבהערה 22) "דלאחר כבוש זכו למפרע", "דאף דא"י

מוחזקת מ"מ מתחילה בעי קנין גמור ואח"כ נעשית מוחזקת למפרע".

62*) עקב ז, כב "נשל ה' אלקיך אתהגוים האל מפניך מעט מעט לא תוכל כלתם מהר פרתרבה עליך חית השדה".

63) וקני קניה וקדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד (פרש"י לך טו, יט "את" הקיני ואתהקנזי ואת הקדמוני ד"ה את הקני: עשר אמות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים, והשלשה אדום ומואב ועמון, והם קיני, קנזי, וקדמוני עתידים להיות ירשה לעתיד (בראשית רבה), שנאמר: אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם.

ב"ר ספמ"ד "רבנן אמרי אדום ומואב וראשית בני עמון, הם השלשה שלא נתן להם בעולם הזה, אדום שנאמר (דברים ב, ה): כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר, ובמואב כתיב (דברים ב, ט): אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה, קנזי הוא מעשו, קיני וקדמוני הוא מעמון ומואב, אבל לימות המשיח יחזרו ויהיו לישראל כדי לקים מאמרו של הקדוש ברוך הוא, אבל עכשו שבעה נתן להם, שנאמר (דברים ז, א): שבעה גוים רבים ועצומים ממך. אמר רבי יצחק חזירתא רעיא בעשרה ואמרתא ולא בחד, כל אילין אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם דיהב ליה, את הקיני ואת הקנזי וגו', ועדין (בראשית טז, א): ושרי אשת אברם לא ילדה לו".

אף שכולם ניתנו לאברהם ביחד בברית בין הבתרים.

64) ועד"ז חלקת השדה אשר קנה יעקב בשכם (וישלח לג, יט "ויקן את חלקת השדה אשר נטה"שם אהלו מיד בניחמור אבי שכם במאה קשיטה".

וראה ב"ר פ' עט, ז: זה אחד משלשה מקומות שאין אומות העולם יכולין להונות את ישראל לומר גזולים הן בידיכם ואלו הן מערת המכפלה ובית המקדש וקבורתו של יוסף כו' וז"ל שם: "ויקן את חלקת השדה

ובדר"ק יהושע (יא, טז) "ויקח יהושע את כל-הארץ הזאת ההר ואת-כלהנגב ואת כל-ארץ הגשן ואת-השפלה ואת-הערבה ואת-הר ישראל ושפלתה": **ובדרש אומר כו' והיא נבלעת בתוך ערי ישראל** וז"ל שם: "ארץ הגשן. אין זה גושן של מצרים ובדרש אומר כי היה גשן של ארץ מצרים והיא נבלעת בתוך ערי ישראל כמו שאמר ויעל לקראת אביו גושנה מלמד שהיא בעלייה כלפי ארץ ישראל ובזכות שהלך יהודה בשליחות אביו להורות לפניו זכה שיהיה לחלקו ארץ גשן שהיא טובה".

ראה רבותינו בעה"ת שם. רד"ל לפדר"א שם. לקמן ע' 407 ואילך.

65) להעיר מתורת הה"מ (הובא ונתבאר באוה"ת ויצא כרך ה תתסט, א) "לפי שיעקב אבינו השאיר אחריו אותיות התורה שעדיין לא הוביא אותם מלבן ולזאת רדף לבן אחר יעקב ליתן לו האותיות שנשארו אצלו וניתוסף פרשה אחת בתורה באלו האותיות". וראה לקמן ע' 260 ואילך.

66) קדושין בתחלתה "וכסף מנא לך, גמר קיחה קיחה משדה עפרון כתיב הכא (דברים כב, יג) כי יקח איש אשה וכתוב התם (בראשית כג, יג) נתתי כסף השדה קח ממני, וקיחה איקרי קניין דכתיב השדה אשר קנה אברהם" עיי"ש.

67) ועד"ז הוא בהכוונה "בשביל התורה" - כי נוסף ע"ז שע"י שהי' צריך להסכמתם ניתוסף פרשה בתורה (כל הסיפור שאליעזר אמר לפניהם), הנה עי"ז נתחדש הענין הכללי (והדרשה) "יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה כו" (נסמן לעיל הערה 48).

68) ב"ר פ"ס, יב "ויאמר אחיה ואמה תשב הנער אתנו (בראשית כד, נה), ובתואל היכן הוא, בקש לעכב ונגף בלילה, הדא הוא דכתיב (משלי יא, ה): צדקת תמים תישר דרכו, צדקת תמים זה יצחק, תישר דרכו של אליעזר. (משלי יד, לב): וברעתו ידחה

אשר נטה שם אהלו וגוי' במאה קשיטה (בראשית לג, יט), אמר רבי יודן בר סימון זה אחד משלשה מקומות שאין אמות העולם יכולין להונות את ישראל לומר גזולים הן בידכם, ואלו הן: מערת המכפלה, ובית המקדש, וקבורתו של יוסף. מערת המכפלה, דכתיב (בראשית כג, טז): וישמע אברהם אל עפרון וישקל אברהם לעפרון, בית המקדש, דכתיב (דברי הימים א כא, כה): ויתן דויד לארנן במקום וגוי'. וקבורתו של יוסף: ויקן את חלקת השדה, יעקב קנה שכם".

ולהעיר ממחז"ל (פדר"א פכ"ו י"ר יהושע בן קרחא אומר, (שרה היתה אשת פרעה) מאהבתו אותה [פרעה], כתב לה בשטר כתובתה כל ממונו בין כסף בין זהב בין עבדים וקרקעות וכתב לה את ארץ גושן לאחוזה לפיכך ישבו בני ישראל בארץ גושן בארץ שרה אמם וכתב לה את הגר בתו מפלגשו שפחה ומניין שהייתה הגר בתו של פרעה מפלגשו שנאמר ושרי אשת אברם לא ילדה לו ולה שפחה מצרית ושמה הגר והשכים פרעה בבקר ונבהל שלא קרב אליה ושלח וקרא לאברהם ואמר לו הרי אשתך שרי לפניך וכל שטר כתובתה עמה קח ולך ואל תעמוד בארץ הזאת שנאמר ועתה הנה אשתך קח ולך ויצו עליו פרעה אנשים מעבור אברהם לבא אל ארץ כנען גר בארץ פלשתים להנפש שם והלך והכל צפוי לפני הב"ה ושלח אבימלך ויקח את שרה, סבור להעמיד ממנה בנים, שנאמר וישלח אבימלך ויקח את שרה" עיי"ש. **מדרש הגדול ויגש מו, לד. מז, יא.**

רבותינו בעה"ת ויגש מו, כט "פיי עליה היתה לו על שהלך לקראת אביו לכבודו. ד"א לכך נאמר ויעל לפי שארץ גשן גבוה מארץ מצרים לפי שהיא עומדת בגבול ארץ ישראל שנאמר גשן וחולון וגילה. ולפי שהלך יהודה בשביל אביו אצל יוסף להורות לפניו גשנה זכה ונפלה בחלקו וגשן נתן פרעה לשרה אמנו ולכך בחרו בה ישראל ונפלה בחלקם ולא ערערו בה מצרים" **דפרעה נתן ארץ גושן לשרה,**

חביב נתתיך באומות, מלך נתתיך לאומות, ותיק נתתיך באומות, נאמן נתתיך לאומות".

73 פרש"י לך יז, טו (מברכות יג, א) [נעתק לעיל הערה 34]. **וראה פרש"י נח יא, כט** "ויקח אברם ונחור להם נשים שם אשת אברם שרי ושם אשת נחור מלכה בתיהרן אבי מלכה ואבי יסכה" ד"ה יסכה: זו שרה, על שם שסוכה ברוח הקדש ושהכל סוכין ביפיה; ועוד יסכה לשון נסיכות, כמו שרה לשון שררה.

74 תניא פל"ט (נב, ב) "אך היינו דווקא נשמות ממש שהן בחי מוחין דגדלות א"ס ב"ה אבל בחי הרוח של הצדיקים וכן שאר כל נשמות ישראל שעבדו את ה' בדחילו ורחימו המסותרות בלב כללוי ישראל אין עולות לשם רק בשבת ור"ח לבד דרך העמוד שמג"ע התחתון לג"ע העליון שהוא עולם הבריאה הנקרא ג"ע העליון להתענג על ה' וליהנות מזיו השכינה כי אין הנאה ותענוג לשכל נברא אלא במה שמשכיל ומבין ויודע ומשיג בשכלו ובינתו מה שאפשר לו להבין ולהשיג מאור א"ס ב"ה ע"י חכמתו ובינתו ית' המאירות שם בעולם הבריאה ומה שזוכות נשמות אלו לעלות למעלה מהמלאכים אף שעבדו בדחילו ורחימו טבעיים לבד היינו מפני שע"י דחילו ורחימו שלהם אתכפיא ס"א המלובשת בגופם בין בבחי סור מרע לכבוש התאוות ולשברן ובין בבחי ועשה טוב כנ"ל והם היו בעלי בחירה לבחור ברע ח"ו ובחרו בטוב לאכפיא לס"א לאסתלקא יקרא דקב"ה כו' כיתרון האור כו' כנ"ל והנה כל זה הוא במדור הנשמות ומקום עמידתן אך תורתן ועבודתן נכללות ממש בי"ס שהן בחי אלהות ואור א"ס מתייחד בהן בתכלית היחוד והיינו בי"ס דבריאה ע"י דחילו ורחימו שכליים ובי"ס דיצירה ע"י דחילו ורחימו טבעיים ובתוכן מלובשות י"ס דאצי ומיוחדות בהן בתכלית וי"ס דאצי מיוחדות בתכלית במאצילן א"ס ב"ה משא"כ הנשמוי אינן נכללות באלהות די"ס אלא עומדות בהיכלות ומדורין דבריאה או יצירה ונהנין מזיו השכינה הוא אור א"ס ב"ה המיוחד בי"ס דבריאה או דיצי והוא זיו תורתן ועבודתן

רשע, זה בתואל שנגף בלילה. תשב הנער אתנו ימים, אלו שבעת ימי אבלו. או עשור, אלו שנים עשר חדש שנותנין לבתולה לפרנס את עצמה. (בראשית כד, נז): ויאמרו נקרא לנער, מכאן שאין משיאין את היתומה אלא על פיה. (בראשית כד, נח): ויקראו לרבקה ויאמרו לה, רבי יצחק אמר מרמזים בה התלכי התלכי (בראשית כד, נח): ותאמר אלך, הולכת אני על כרחכם שלא בטובתכם".

פרש"י כד, נה "ויאמר אחיה ואמה תשב הנער אתנו ימים או עשור אחר תלך" ד"ה ויאמר אחיה ואמה: ובתואל היכן היה? היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו. **ועוד.**

69 וירא כב, כג "ובתואל ילד את רבקה שמנה אלה ילדה מלכה לנחור אחי אברהם".

70 פרש"י סוף פרשתנו מב"ר ספס"ב "ואלה תלדת ישמעאל בן אברהם (בראשית כה, יב), רבי חמא בר עוקבא ורבנן הוו יתבין ומתקשין מה ראה הכתוב ליחס תולדותיו של רשע כאן, עבר רבי לוי, אמרי הא אתא מרה דשמעתה נשאלוניה, אמר רבי לוי בשם רבי חמא להודיעך בן כמה שנין נתברך זקנד. (בראשית כה, יז): ואלה שני חיי ישמעאל, מה ראה הכתוב ליחס שניו של רשע כאן, על ידי שבא מקדקדה של מדבר לגמל חסד לאביו. (בראשית כה, יח): וישכנו מחוילה וגו', הכא את אמר נפל, ולהלן את אמר (בראשית טז, יב): ישכן, אלא כל ימים שהיה אבינו אברהם קים ישכן, כיון שמת אבינו אברהם נפל. עד שלא פשט ידו בבית המקדש ישכן, כיון שפשט בו ידו נפל. בעולם הזה ישכן, אבל לעתיד לבוא נפל".

71 פרש"י לך שם.

72 ולהעיר משבת קה, א "כתב אות אחת נוטריקון, רבי יהושע בן בתירה מחייב וחכמים פוטרין. אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זימרא, מנין ללשון נוטריקון מן התורה, שנאמר כי אב המון גוים נתתיך אב נתתיך לאומות, בחור נתתיך באומות, המון

ממש [עי' זהר ויקהל דר"י] כי שכר מצוה היא מצוה עצמה" עיי"ש.

ואף שבתניא שם הוא לענין (1) שכר (2) להנשמה בג"ע - הרי (1) שכר ענינו יותר שלימות בגילוי כו', (2) "צדיקא דאתפטר אשתכח כו' יתיר מבחיוהי" (ראה זח"ג עא, ב) "גם בזה העולם המעשה" (אגה"ק סי' ז"ך "וזה"ש בזה"ק דצדיקא דאתפטר אשתכח בכלהו עלמין יתיר מבחיוהי דהיינו שגם בזה העולם המעשה היום לעשותם אשתכח יתיר כי המעשה (גדול) [גדל] והולך גידולי גידולין מן אור זרוע לצדיק בשדה אשר ברכו ה' המאיר לארץ וחוצותי".

(75) לקו"ש ח"ה ע' 243 ואילך "וואס דערמיט איז דער אלטער רבי מבאר דעם מאמר המשנה "יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי עוה"ב" - כאטש עוה"ב איז דער תשלום שכר אויף דער עבודה (תשובה ומע"ט) פון עוה"ז. . ווייל דער תכלית המכוון פון בריאת האדם איז [ניט צוליב דעם מענטשן נאר] ווי דער מנה זאגט "וואני נבראתי לשמש את קוני". און אט דער תכלית פירט זיך אויס דורך קיום המצות בעוה"ז; נאר היות ווי "אין הקב"ה מקפח שכר ברי"י" קומט דאך אויך דעם מענטשן (וואס האט דורכגעפירט דעם תכלית) א "שכר טוב לאין קץ", וועט דעריבער לעוה"ב אנקומען צום מענטשן א גילוי פון דעם תענוג וועלכן ער האט ממשיך געווען דורך זיין קיום המצות בעוה"ז" עיי"ש בארוכה.

(76) ראה ראב"ע תולדות כז, מ (בסופו) "וישנים שלא הקיצו משנת האולת יחשבו

כי אנחנו בגלות אדום ולא כן הדבר רק אדום היה תחת יד יהודה וכן כתוב ויפשע אדום מתחת יד יהודה גם יואב הכרית כל זכר באדום. ובעבור שהיו תחת יד יהודה שמחו ביום אידינו. והיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה. ויותר היה קשה על ישראל החרפה שהיה אדום מחרף אותם מרעתם. וכן טעם שישי ושמחי בת אדום. ג"כ אל תשמח לבני יהודה. גם בימי הורקנוס הזקן שמם שומרי ירושלים והכניסם בברית מילה. גם בימי אגריפס כאשר נלכדה ירושלים באו גדודי אדום לעזור ליהודה. ורומי שהגלתנו היא מזרע כתים. וכן אמר המתרגם וצים מיד כתים והיא מלכות יון בעצמה כאשר פירשתי בספר דניאל. ג"כ יקראו היום אנשי מצרים ושבא וארץ עילם ישמעאלים. ואין בהם מי שהוא מזרע ישמעאל כי אם מתי מעט" עיי"ש.

(77) נדרים לא, א "מתני': שאיני נהנה לזרע אברהם אסור בישראל ומותר באומות העולם. גמ': והאיכא ישמעאל כי ביצחק יקרא לך זרע כתיב והאיכא עשו ביצחק ולא כל יצחק".

(78) מגילה ג, א "וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם. . וכי מאחר דלא חזו מאי טעמא איבעיתו אף על גב דאינהו לא חזו מזליהו חזו, אמר רבינא שמע מינה האי מאן דמיבעית אף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי". וש"נ.

נא לשלוח הערות או תיקונים ל: rabbimbrowd@gmail.com